

Ikääntyvien itsestääntämisoikeus sote- palvelujen käytännössä

Hanna Vesala

25.11.2024

- **Lähtökohtana** ihmisen perusoikeudet: oikeus elämään, yhdenvertaisuus ja yksityisyyden suoja sekä oikeus riittäviin sote-palveluihin

Taustalla olevat sopimukset ja lainsäädäntö

- **YK:n ikääntyneitä henkilöitä koskevat periaatteet 1991** ja ikääntyneiden oikeuksien valvojan seurantaraportti 2022
- **Perustuslaki, 7§**; oikeus elämään, henkilökohtaiseen vapauteen (sis. Itsemääräämisoikeuden), koskemattomuuteen ja turvallisuuteen. **Korkea ikä, sairastuminen tai hoivakotiin muuttaminen ei vähennä ihmisen perusoikeuksia, esim. itsemääräämisoikeutta.**
- **”Vanhuspalvelulaki” (VL) 980/2012, ks.1§**, lain tarkoitus
- **Sosiaalihuollon asiakaslaki, 812/2000, 8§**
- **Laki potilaan asemasta ja oikeuksista, 785/1992, 6§**
- Laki hyvinvointialueesta 611/2021, 7 § (järjestämisvastuu) ja sote järjestämislaki 612/2021, 4§ (palvelujen saatavuus ja saavutettavuus)

Itsemääräämisoikeuden toteutumista seuraavat:

- STM
- Eduskunnan oikeusasiamies ja ihmisoikeuskeskus (Kertomus 2021)
- Vanhusasiavaltuutettu; raporttien huolenaiheina mm. ympärivuorokautisen hoivan riittämättömyys, tarpeeton tai väärin perustein toteutettu rajoittaminen, hoitoa koskevien päätösten viipyminen, epäselvyys tai puuttuminen, joka estää muutoksenhaun tai valittamisen.
- Aluehallintovirasto (AVI) ja lupa- ja valvontavirasto (Valvira)
- THL; RAI-aineisto (Resident Assessment Instrument), lisenssisopimuksella
- Palveluntuottajien omavalvonta; potilasasiavastaava ja sosiaaliasiavastaava

Itsemääräämisoikeuden toteutumisen tilannesidonaisuus

- Yhteiskunnan ja palvelujärjestelmän sekä palvelutarpeiden muuttuminen; taustalla ikärakenne (90+), terveys, toimintakyky ja elintavat.
- Kenen sana painaa arvioitaessa esim. palvelutarvetta? Ympäri vuorokautista hoivaa tarvitsevien asema on heikoin.
- Suhtautuminen esitettyyn palvelutarpeeseen voi myös vaihdella, esim. palvelujen ali- ja ylitarjontatilanteet, palvelusta kieltäytyminen, motivoitumaton suurkulutus, ylikorostunut huoli palvelujen saamisesta.
- Itsemääräämisoikeus hyväksytään ainakin periaatteessa, mutta erimielisyyttäkin on: esim. itseaiheutettujen ongelmien korjaus tai muualla tehtyjen hoitovirheiden korjaus.
- Itsemääräämisoikeuden toteutumista tukevat keinot tiedetään, mutta soveltamisessa on puutteita: syyksi sanotaan resurssipula.

Itsemääräämismisoikeuden kannalta erityisen haastavia tilanteita:

- Asumismuodon valinta; Ymp.vrk.-hoivaa tarvitsevien tilanne vaikein; kiireettömien jono 3 kk (VL 18§). Ks. kantelu oikeusasiantuntijalle Pirhan toiminnasta; [Pirkanmaan hyvinvointialueen ohjeistus vanhusten ympärivuorokautisesta palveluasumisesta, kotiuttamisesta ja ostopalvelujen käytöstä](#)
- Palvelun tarjoajien kilpailutus käytännöt, esim. lääkkeiden annostelupalvelu <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-00-3692-8>
- Raha-asioista päättäminen (miten hoivapaikan maksut määräytyvät, mitä hoivaan sisältyy, paljonko jää omaan käyttöön) (Laki soten maksuista 600/2022, 7c§)

Pikaisesti korjausta vaativia epäkohtia:

- Hoidon vakavaa laiminlyöntiä esiintyy edelleen.
- Palvelujen siirtyminen nettiin vaarantaa niiden saatavuuden.
- **Rajoittamistoimenpiteitä tehdään ilman vaadittavaa säädöspohjaa. Ikääntyneiden oikeuksia rajoitetaan tarpeettomasti ja väärin perustein, esim. terveysturvallisuus.**
- Palvelun tarve voi tulla vireille, mutta viranomaisen ei tee päätöstä, ei ainakaan kirjallisesti; oikeusturva kärsii. Vrt. myös VL 15§ 2 mom. jossa todetaan: Päätös palvelun myöntämisestä tehtävä viipymättä, kun iäkäs on tehnyt hyvinvointialueelle hakemuksen !!
- Palvelujen laadun valvonta ei ole riittävää eikä aina johda korjaaviin toimenpiteisiin.

Kaikki ei ole kiinni rahasta, itsemääräämisoikeutta parannetaan huomattavasti, kun:

1 Kaikilta hoidettavilta löytyy ”hoitotahto”

2 Kaikilla on edunvalvoja tai edunvalvoja valtuutus

3 Kaikki hoidettavat osallistuvat päivittäin hoitonsa tarpeen ja toteutuksen arviointiin ja heidän näkemyksensä kirjataan (VL,16§ + RAI)

4 Omaiset tai edunvalvoja osallistuvat arviointiin, kun asiakassuunnitelmaa pitää muuttaa (VL 16§)

Lähteet:

[Eduskunnan oikeusasiamiehen kertomus vuodelta 2021 \(oikeusasiamies.fi\)](#) sivu 126

[Maavierailu Suomeen - Ikääntyneiden ihmisoikeuksien toteutumista valvojan itsenäisen asiantuntijan Claudia Mahlerin raportti hänen maavierailultaan Suomeen](#) sivut 26 - 29

[Vanhusasiavaltuutetun kertomus eduskunnalle 2024](#)

[Ikääntyneiden itsemääräämisoikeus - Ihmisoikeuskeskus / Människorättscentret / Human Rights Centre](#)

[Mitä vaikeampi muistisairaus, sitä heikommin itsemääräämisoikeus toteutuu – hoitotahto kannattaa tehdä hyvissä ajoin - THL](#)

[forma_ym_mika_maksaa_ja_kuka_maksaa_ikaantyneiden_hoidon_kustannukset_ja_rahoytus.pdf](#)